

התחלות רבות לעלייה חבלת לוגלית, או כפי שהיא מכונה במינוי "עלייה ב'". המדקדק יתחיל מראשית דרכה של הציונות: כבר אז הגיעו יהודים לארץ בלי חיתור שחייה, ובצורות שונות - כדברי השיר: מי ברכב, מי ברגל... ומי באניות.

לצורך מאסר זה נעסוק בתקופה המובהקת של עלייה ב' ובצורתה המובהקת. כלומר בשנות ה-30, ערב מלחמת העולם השנייה האזל, ובספינות שעשו דרכן בחשאי בימים וניסו לנחות בחופיה של ארץ-ישראל בלי שמשמרות החוף מים הבדידות, יבחינו-בהן.

עם המושג עלייה בלתי לוגלית (בלתי חוקית, זו שאנג'לט היתר) - יש בו משום סתירה פנימית לגורל המיסתתה של הציונות, הוא לכל יהודי ישנה זכות לאומית טבעית לבוא לארץ-ישראל, לחזור למולדתו. התואר "בלתי לוגלית" מבטא את הנישה הבריטית לעניין.

העלייה הכלתו לוגלית הייתה תנועה של יהודים שלא הייתה להם עוד האפשרות לחיות בארצות-מושבים, והם חיפשו דרך להגיע לארץ-ישראל למרות שכניסתם נאסרה על פי צו השלטון. רצונם היה להיעל ולחיות, ולציונים שביניהם - להגשים אורח חיים חדש עליפי שלם ערכים ציוני.

ראשיתה של התנועה אינה דווקא בסכנה פיזית מידית לקיומו של הפרט או העם, ראשיתה במחסנם שהושם במגן חברי התנועות הציוניות והחלוץ, וממנו עלייה לארץ-ישראל בקצב ובמספרים שניאו בעיניהם חיוניים. בתקופה שבין 1934 - 1938 התארגן התנועות בעזרת מנהיגיהן ושליחיהם מן הארץ, וללא תמיכתם של המוסדות הציוניים הרשמיים, להעברת חבריהן לארץ-ישראל, המחסור בהותרי עלייה לצעירים אלה נבע מהגברת הביקוש בתוצאה ממציאות פוליטית יהודית בוללה - התגברותה של האנטישמיות הטאצית והשפעותיה - וכן ממדיניות צמצום העלייה של ממשלת המנדט.

העלייה בלתי לוגלית לארץ-ישראל

דליה עופרי

מכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית, ירושלים

34-40

Handwritten mark or signature.

בחרה דווקא בפליטות בית ישראל, כאבק אדם תנישא על פני ימים! אך לא בידנו לשנות. כך יצא מלפניה, ואין לנו אלא להישמע לה ולצאת בעקבות בחירה הפליטה."

בן-גוריון ושרת מפסיקים להתנגד לעלייה ב'

בתקופה זו החלה גם התמורה במדיניות הצינונית כלפי עלייה ב'. המדינאים הצינונים הבינו בסוף 1938, שהתקופה הנוחה יחסית של שיתוף הפעולה עם בריטניה נסתיימה. בריטניה עומדת בפניה שינוי גישתה לבית הלאומי, במסגרת הערכה מחדש של המדיניות המורחית-יכונית שלה. בעולם הצועד לקראת מלחמה - תוצאת הערכה זו הייתה גיוות מסקנות ועדת פיל (1937) על חלוקת הארץ והקמת שתי מדינות נפרדות, יהודית וערבית, וגיבוש מדיניות הספר הלבן של מקדונלד.

במדיניות הספר הלבן ויתרה בריטניה על תמיכתה בציונות לטוב למען הערבים. העלייה היהודית הוגבלה ל-75 אלף נפש לחמש שנים; מכירת הקרקעות ליהודים נאסרה ברוב חלקי הארץ; ומסגרת של שלטון עצמי שיוביל לקראת עצמאות מדינית עמדה להתגשם על-פי סעיף קונסטיטוציוני.

בנקודה זו הגיעו רבים מן המנהיגים שהתנגדו בעבר לעלייה ב' - כבן-גוריון ומשה שרת - למסקנה, שאת אי ההסכמה עם בריטניה יש לבטא לא רק בהצהרות ובנסיונות להפעלת לחץ פוליטי, אלא במעשים המבטאים התנגדות זו בצורה נחרצת. העלייה הבלתי ליגלית הייתה מכשיר מצוין

הראשון יצאו לארץ ארבע עשרה אנות, ועל סיפונן 500 עליי. אשר לא כולם וכו להגיע לארץ-ישראל. קבוצה של חלוצי החלוצי שהיו על סיפנה של ה"יוולוס" בהפ"ח השלישי לא הצליחו לנחות בחופי הארץ ונרשו עלידי הים ללב"ם. לאחר שבועות ארוכים של שהייה-בנמלי הוצע להזרז לאירופה. חלק מן הקבוצה קיבל היתרי יציאה לישראל לאחר חודשים מרובים. קבוצה אחרת של 50 בתיירים נאלצו להפסיק את מסעם מיד עם צאתם. "יומנה" טבעה בסערה בלילה הראשון למסע. אנשי הקבוצה ניצלו. צעירים אלה, חברי תנועות הנוער הצינוניות, העלייה זו את גישתם הרדיקלית להגשמה הצינונית. במקורותם על המדיניות הצינונית והמדיניות הבריטית. משום היפוש דרך עצמאית ובלתי מתפשרת עם מדינות המציאות, כדי להביא לגידול אוכלוסייתה היחידה של ארץ-ישראל.

השנתה 1938 השתנה אופייה של העלייה הבלתי ליגלית, הפכה בעיקרה של דבר לתנועה של בריחה מאירופה לקיבלה אופי מובהק של עליית הצלה. מעתה לקחו לא רק צעירים בעלי העזה, לא רק ציונים שארץ-ישראל עמדה בראש מעיניהם ושקיון להגיע אליה ולחיות עליה גם אנשים שלא חשבו ולא תיארו לעצמם שאי-עברון מאירופה המודרנית והקתקדומת ל"לבנט" הפתוח ולחברה יהודית.

היחס האידאולוגי להצדקת העלייה במחשבה ובתנועה שנויה להבהרת מקומה ניתן כבר ב-1932 על-ידי ויבוטי

אבן-הרשף
"הספורט הלאומי - עלייה חופשית"

ברל קצנלסון
"יצאת בעקבות הפליטה"

משה שרת
במעשים

יהושע הרט
"ההסכמה עם בריטניה - במעשים"

להיאבק בבריטניה הגדולה. עלייה ב', המצילה פליטים יהודים נרדפי המשטר הנאצי והדיכוי האנטישמי בארצות סמוכות, היא מעשה מוסרי: במציאות הפוליטית של 1938 ו-1939 לא היו ארצות המובנות לקבל את היהודים, והתביעה הצינונית לפתיחת שערי ארץ-ישראל הייתה בעלת עוצמה מוסרית.

המדיניות הבריטית הפרידה בין שאלת הפליטים לשאלת ארץ-ישראל והבית הלאומי. בהפרדה זו טבקה המדיניות הצינונית באמצעות עלייה בלתי ליגלית. מדיניות הספר הלבן נועדה לבישולן, לדעת המנהיגים הצינונים, משום שהיא סותרת את הכוונה ההיסטורית שבהגשמת הצינונות - הצלת העם היהודי. קשה יהיה לבריטניה לפגוע בפליטים הבורחים מארצות אירופה, ובכך יבוא לידי ביטוי יתרון של הכוח היהודי החלש והצודק מול האימפריה הבריטית - שבחרה במדיניות בלתי מוסרית.

השילוב בין הרצון והכוונה של יהודים לעלות לארץ ישראל לבין רצונם של המדינאים הצינונים להשתמש בעל-

הספורט על ה"אוונטוריסם" ושוב ב-1939 במאמר "הספורט הלאומי":

הספורט הלאומי שאני ממליץ עליו בכל לב בפני הנוער היהודי שמו עלייה חופשית. ללא ספק זהו הספורט האצילתי בעולם... הוא עוזר לפרוץ שער שלפניו ניצבים מיליוני ילדים מזי רעב. הוא עוזר לרכוש מולדת להמון חורבות ומתה המון זה לעם. שאר סוגי הספורט אינם אלא משחיתים. הספורט שלנו הוא הצינונות הקדושה."

תנועת העבודה ניסח את הדברים ברל קצנלסון ב-1939 בקונגרס הצינוני באוגוסט 1939. הוא העמיד את ההתקדוץ הנע על פני ימים ומבקש להגיע לארץ-ישראל את מלחמתו של העם היהודי לחרות, לעצמאות ובעמדת הצינונות. הוא קורא, משום כך, להפוך את העלייה המרכזי שדרכו תבטא הצינונות את יעדיה. "אינאנו חייבים היסטוריה, ושביליה נעלמים מאתנו; אפשר להקדיש את כל כוחנו להיסטוריה למילוי שליחותה יהודים ופרנסים חשובים ואזרחים בני חורין" - [מדוע]

* כ. קצנלסון, כתבים, כרך 9 עמ' 82-61, ת"א תשי"ח.

התחרות בין הארגונים העלתה את המחיר...

ממש לפני המלחמה, ובעיקר לאחר שפרצה מלחמת העולם - קשה היה למצוא בעלי אניות שמוכנים יהיו למסור את אניותיהם לחובלה בלתי חוקית. אמנם, בשנה שלפני פרוץ המלחמה היה שוק האניות נוח יחסית לפעילי העלייה. בסיומה של מלחמת האזרחים בספרד נותרו בעלי אניות רבים (שעסקו בהברחת נשק וחומרי מלחמה ללוחמי מים) חסרי תעסוקה. מטבע הדברים עסקו בהברחות למיניהן אנשי ים ובעלי אניות שהמניע הרווחי היה מכריע בעבורם. יצר ההרפתקנות היה טבוע בהם, ולעתים קרובות לא יכלו לעבוד עוד בשוק הרשמי.

דבר זה חייב את פעילי העלייה להסתגל לדרכי עבודה, יחסי אנש וסגנון התנהגות שונים ממה שהיו מורגלים. בתקופת המלחמה היו בין חסוכנים ואנשיהם מרגלים כפרים ואנשי עולם תחתון. הדבר דרש נמישות ואורך-רוח מן הפעילים, ויצר מצבים רבים של מתח וחידה כשגורל העיר לים נמצא באתרויותם.

במהלך שנים של עבודה משותפת עם סוכנים שונים נוצרו גם יחסי אמון, נכונות לעזרה הדדית ואף ידידות כפה. אצל כמה מן הסוכנים ובעלי האניות נוצרה נאמנות לתפקיד ונכונות להסתפנות מעבר לשיקולים כלכליים או חוש הרפי תקנות. וכפי שחבטטא אחד מוותיקי הפעילים - זאב שינד - הס הפכו לציונים נאמנים ואף מיסיונרים של התנועה.

ארגון העלייה היה מלווה בפעולות בלתי חוקיות - בהן השגת אשרות מעבר, קבלת היתרי יציאה פיקטיביים ועוד. שוחד ושלמונים היו לחס-חוקו של מפעל העלייה. נהנו מכך ראשי משטרות, הצינו משטרה ושוטרים מחשורה; קונסולים ועוזריהם; עובדי נמלים ושאר פקידים זוטרים.

היצע האניות הצטמצם לאחר שפרצה המלחמה. רוב הממשלות ארגנו את האניות שנשארו את דגליהן, כדי להבטיח טיח שאפשר יהיה להשתמש בהן לצרכי המלחמה. בעקבות כך נאסרה מכירת אניות לאזרחים זרים, נאסרה העברת דגלים לאניות של מדינה אחרת, ולעתים נאסרה גם העסקת צוותים זרים באניות, תקנות אלה, אשר נשמרו במידות חומרה שונות על-ידי הממשלות ובהתאם ללחץ המלחמה, הפכו את רכישת האניות או החכרתן לקשה מאוד, וכמובן - ליקרה מאוד.

במהלך המלחמה התחרו אנשי המוסד, הריוזיוניסטים והמארגנים הפרטיים על אותן אניות עצמן (באמצעות סוכנים שונים). שמות של כעשר אניות נזכרו שוב ושוב. תחרות זו, שאפשר היה למנוע לו היו הצדדים מגיעים להידברות ולשיתוף פעולה, האמירה את המחירים עוד יותר. מאז פרצה המלחמה הוכפלו המחירים ושולשו. ותחשיבים של שמונה עד עשרה דולר לאיש כהוצאות העלייה לפני המלחמה - מתחלפים לעשרים וחמישה ושלושים, ולמעשה היו גבוהים עוד יותר.

בצד המחסור באניות והתחרות על השוק המצומצם היו הסיכונים רבים יותר לאחר שפרצה המלחמה. דבר זה הכביד על מציאת ימאים בעלי מקצוע שהיו מוכנים לקחת חלק במסע. לעתים נותרו המארגנים עם עולים ואנייה - אך ללא צוות מתאים.

המאורד כל תקופת המלחמה הגיעו לארץ כ-17 אלף עולים לנמלים, ואילו מאז תום המלחמה ועד להקמת התארגנו באניות כ-70 אלף עולים ושקובם גורשו.

תנועת העלייה הבלתי ליגלטימית והעדיה השתנוות השונות. המכנה המשותף בכל התקופות כרוך ובהן שהעלייה נתנה ביטוי לשאיפה הציונית לבניין המשמח אישית ולרצון ההישרדות של הפרט. אצל עולים שונים ובתקופות שונות הייתה תנועה של כל אחד מן הגורמים שונה. משנת 1938 המלחמה הייתה העלייה הבלתי ליגלית אחת מדרכי של יהודים נרדפי המשטר הנאצי. היוזמה להתארגן מחד החלה בגולה ולא ביישוב הארץ-ישראל. היעץ השגוב ליוזמה זו הייתה שונת בפרקי זמן שונים. שפעת משיקולים פוליטיים של המנהיגות, מגורמים חברתיים בארץ, ומלחץ פסיכולוגי וחרדות לגורל העין בתקופת המלחמה. ככל שהיענותו של היישוב גדלה גם סיבויי ההצלחה של מפעל העלייה. נוסח לעמוד על הקשיים והמכשולים שעמדו בדרכם העלייה על הדרכים שבהן התגברו עליהם. נעמוד על של מנהיגות היישוב לעלייה ב בתקופות השונות. באופיה המיוחד של העלייה, בתקופת המלחמה, ונת משמעותה בעת חורבנה של יהדות אירופה.

עולים "סאריטה" (אצ"ל) בחוף תל-אביב

דלוס: ספר תולדות ההגנה, כרך ג'א הדגאם עם עובד

קשיים המרובים בארגון עלייה בלתי ליגלית אפשר לורה הבאה: שגת אוניות וכל הקשור בביצוע חסייעה בים; תמונדות עם הלחץ הפוליטי של בריטניה על ממש-רצנות הים התיכון והבלקן למנוע מעבר ויציאה של דבר; גון נחיתה שקטה בחומי הארץ ומניעת תפיסתם של כידי הבריטים; גון תחיים באניה כדי שהמסע יהיה מסודר ורנוע; תנאי צפיפות פיזיים, תנאים סניטריים ירודים, חרדה רבים; חסור קבוע וחמור במשאבים כספיים למימון

הפוליטי רבו הקשיים בארגון העלייה, וכמ
המלחמה בריטניה לא חדלה ממאבקה
ליגלי במסגרת מדיניות הספר הלבן. מאכק
היה להוביח לערבים את העקביות והרצינות של
הספר הלבן. הצלחתה החלקית של בריטניה
לפני שפרצה המלחמה הגביר את נחישות מבצע
הבריטי לא מכן. הבריטים הפעילו אמצעי
הדומה במאבקם בעלייה בי. אמצעי המנע היו
הדיפלומטי.

שונת לחצו הבריטים על מדינות הבלקן והים
לעזר מעבר עולים יהודים בארצותיהן, לאסור על
עליהן לעסוק בעלייה, ולאסור על אניות הנושאות
המדינה להוביל עולים בלתי ליגלים. ההיענות
הבריטים לא הייתה מלאה; אך גם היענות חלקית
על מאור על מארגי העלייה.

ההרתעה הבריטית הופטו בעיקר נגד בעלי
סוכניה וצוותי הספינות. אניות שנתפסו -
מאסר וקנסות בנדים הוטלו כדי להרתיע את
בעליהן בעלייה. שכלב אחרון הפעילו הבריטים אמצעי
העלים על גוד העולים על ידי גירושם מארץ ישראל
מדינת בריטית והכרזה שלעולם לא יוכלו להיכנס לארץ.
הקשיים שתוארו לעיל חכרו פעילי העלייה אניות
שהתאמו להובלת נוסעים. פרט לחיזוק שלד האנייה
מנוע נבנו מטבחים, חדרי שירות ודרגשי שינה.
הצורך להעלות מספר רב ככל האפשר של אנשים
המהתמים תוך צמצום מירבי. וכיוון שבדרך כלל
על האניות יותר עולים מן המתוכנן - היו תנאי
האניות קשים מאוד: צפיפות, תנאים סניטריים
ורחוק במון. אל לנו לשכוח שנושעיות אלו ארכו
לעיתים ולעיתים חודשים. לא תמיד הייתה בטיחות הנוסע
המספיקת, עד כדי כך שמינועט מקרי האסון באניות
העליות - מפתיע... יחד עם זאת אין לגזור גזירה שווה
על האניות. אניות המוסד היו פחות צפופות ומצוידות
מאניות הרוויזיוניסטים והאנשים הפרטיים.
יש תארים רבים ממסעות קשים אלו; חלקם של עולים,
חלקם של רבי הובלים, חלקם של רשויות נמלים בניון,
גורמי וברומניה, וחלקם של הבריטים. בכל העדויות
התנאים הקשים והסיכונים שעמם התמודדו
העולים.

תנאים קשים אלה חשוב היה לתת את הדעת על ארגון
האורח תחיים באנייה. איש לא יכול היה לדעת
דיווח כמה זמן יהיו העולים על האניות. לעתים נתעכבו
על האניות במלי המוצא, בעיפיה לקבוצות נוספות
העצבנה אליהן. לעתים התעכבה יציאה כולל קשיים
באנייה, ותיקונים שנתמשכו מעבר למתוכנן. ולע
נתעכבו בגלל קשיים אדמיניסטרטיביים וטכניים
שונים בגורמים הפוליטיים.

הם מן הארץ, שאמורים היו להיות על האניות בעת
הסעף והתכנון החורדה, ניסו לארגן בעזרת אנשי תנועות
המנהיגים הציונים את החיים על האניות. פרט
לדיו ניקיון ותחוקה חתארגנו פעילויות תרבותיות
היות, חוגי למידה של עברית, מקרא וחיסטוריה יהוד
חוגים ללימוד החיים והתנאים בארץ ישראל. ככל
קבוצת תנועות הנוער הייתה גדולה ומגובשת יותר, כך

נוצרה דינמיות של פעילות מושתתת על
והתלכדות סביב מטרה חשובה וקונסטרוקטיבית. בעיני
רבים מאנשים אלה הייתה חניסיעה, למרות קשייה וסכנו
תיה, לשלב מעבר מחשל לקראת ההגשמה האישית בארץ
ישראל.

באניות המארגנים הפרטיים, שבהן היו הקבוצות התנוע
תיות מועטות וברו הקשיים החברתיים. שם נזדקקו
לאמצעי ענישה. כדי להשיג משמעת, ונשמעו טענות על
שימוש לרעה בסמכויות ובכוח בידי מנהלי המסע.

מדוע לא תמכו המדינאים הציונים בעלייה ב'?

הורדת השלים בחופי הארץ הייתה אחת המשימות
הקשות שחצהלחה בה הלכה ופחתה. קבוצות מיוחדות
מאנשי ההגנה והאצ"ל עקבו אחר בואן של אניות עולים
בעזרת איתותים מוסבמים, והן היו עוזרות לנחיתה בחוף
ולפיזור העולים בין הישובים בסביבה. אך היעילות הברי
טית בתפיסת האניות גדלה, עד שלמעשה לא הצליחו חברי
ההגנה והאצ"ל לבצע תורדה חשאית מאביב 1939 לערך.
הבריטים עקבו אחרי האניות עוד בלב ים, ותפסו-מיד
משהגיעו למים הטריטוריאליים של ארץ ישראל. בתקופת
המלחמה לא היססו לתפוס את האניות עוד בלב הים.

מכלול הקשיים שצינו נרם באופן מתמיד להאמרת
מחיר העלייה. ככל שגבר המחסור באניות וגדל הסיכון -
כך קפצו המחירים. המחסור במשאבים היה אחד הדברים
שהעיקו על פעילי העלייה. מתנגדיה טענו שהפלגה באניות
פאר במחלקה ראשונה וזלה יותר מנסיעה בתיבות דחוסות
אלה. אלא שאניות פאר לא היו נמצא, ודאי לא בעבור
עולים בלתי ליגלים. מבחנו של מפעל העלייה לא היה במחיר
הנמוך או במידת היעילות. המחסור באמצעים היה לאחת
מאבני הנגף המרכזיות לביצוע העלייה בקנה מידה רחב.
הגבלות שונות על העברת מטכע עם פרוץ המלחמה הכבידו
עוד יותר, והנסיין לגייס כספים לדרך הארגונים היהודיים -
כמו הניינט והתנועה הציונית - לא זכה להצלחות גדולות.
מחמת כל הקשיים שצינו לעיל הייתה העלייה הבלתי
ליגלית קשה מאוד לביצוע בתקופת המלחמה. הצלחתה
הייתה מוטלת בספק גם לאחר שהושקעו בה כספים רבים
ומאמצים רבים. כאשר לכל אלה נחוסף, לאחר פרוץ
המלחמה, יחס דו-ערכי של המדינאים הציונים - היה בכך
כדי להכריע את הבף נגד ביצוע עלייה בי בהיקף נרחב
בתקופת המלחמה.

מה היו שיקוליהם של המדינאים הציונים בשאלת עלייה
בי בתקופת המלחמה? האומנם חדלה העלייה הבלתי ליגלית
לשמש ככלי היעיל במלחמת ידוד וגולית? הנמוק המוסרי
לעלייה בי - הצלת יהודי אירופה - לא נחלש. נהפוך הוא.
אולם חניסיות וההקשרים השתנו. קשה היה בשלב הראשון
של המלחמה להיאבק בבריטניה ולפגוע במאמץ המלחמתי,
ולו בנושא כה מכריע וחשוב בעיני העלייה. בריטניה עמדה
בודדה מנל גרמניה הנאצית. חודשי ההפצצות הקשים של
סתיו 1940, ועמידת-הציבור הבריטי, עוררו את הערצת
המנהיגות הציונית. הציונות והעם היהודי הודתו עם
מאבקה של בריטניה, והמודעות לקשייה של בריטניה
הייתה רבה. וכך נקבע קו מדיני שקשה היה לביצוע - לשתף
פעולה עם בריטניה בשאלת המלחמה, ולהלחם בה בשאלת
הספר הלבן.

הג'וייה "טייגר היל" מורדים בפירות לחוף תל-אביב ספטמבר 1939

ה"ירייד" (אסרו על יציאתם של יהודים מאזורי הכיבוש בפולין: מה אפשר היה ללמוד מכך? לא הרבה. ואולם כל עוד יש רשות ליציאה, ולו לחלק מן היהודים, יש לנצל בכל דרך אפשרית.

הבריטים פירשו את הסכמתם של הגרמנים ליציאת יהודי ה"ירייד", גם לאחר שפרצה המלחמה, מתוך כוונות זדוניות. הנימוק שגרמניה רוצה להיפטר מיהודים לא נראה משכנע בעיני הבריטים. אין זאת אלא שהגרמנים רוצים לשתול מרגלים, ולארגן גיס חמושי במזרח-התיכון; והם שולחים את סוכניהם לאיזור באמצעות העולים היהודים. יתרה מזו: הגרמנים רוצים לסכסך בין בריטניה לבין הערבים באמצעות שיטפון של עולים בלתי ליגלים שיגיעו לארץ, ושהבריטים לא יוכלו לגרשם מסיבות הומניטריות. (אגב, פניקה של מרגלים וגיס חמושי — לא רק בהקשר היהודי — אחזה את בריטניה מראשית המלחמה, ובעיקר מאביב 1940 ואילך).

לבד מזאת הונעה ממשלת בריטניה על-ידי מדיניות מזרח-תיכונית פרו-ערבית וגישת המפרידה בין בעיית הפליטים היהודים ובעיית ארץ-ישראל והבית הלאומי. כמכלול של תפיסה מחשבתית זו היה להסבר הבריטי כדבר כוונותיה של גרמניה בעלייה ב"משקל יתר, והוא סייע לנימוקים מדוע יש להילחם בעלייה חבלתי ליגלית עד חורמה. טיעונים בריטיים אלה, אף שלא נתקבלו על דעת המנהיגות הציונית, היו בעלי משקל כבד על דעת הקהל. הם החלישו את כוח השכנוע של המדיניות הציונית. בין המדינאים הבריטים וכדעת הקהל:

וכך נמצאה המדיניות הציונית במצב שקשה היה להכריע נגד עלייה ב' — אך גם לא אפשר היה להכריע בעדה. כדי שהעלייה תיבצע במגדים משמעותיים, צריך היה להעמידה בשלב עליון בטולם העדיפויות. דבר זה יקרה רק כאשר התקוות לשיתוף עם בריטניה תתערענה, וגורל יהודי אירופה יתברר. אלא שהתפתחויות אלה הסתמנו רק מסוף-1942 וראשית 1943:

המדינאים הציונים קיוו, וכך גם פעלו, שהמלחמה תיצור מסיחה-לשיתוף פעולה ציוני-בריטי. פירות שיתוף פעולה זה, המשרת את רצונו של העם היהודי להילחם בגרמניה כמו גם את צרכיה של בריטניה — כך חשבו — יגוררו מן הספר הלבן. הדימוי שהלהיב את דמיונם של המדינאים הציונים היה לקח מלחמת העולם הראשונה והצרת בלפור. במהלך המלחמה קיוו דייר וייצמן, בן-גוריון ומשה שרת ליצור צבא יהודי במסגרת הצבא הבריטי, לימים ישרת את היישוב בתקומתו. בעת הסדרי העולם שלאחר המלחמה, יהיה זה גורם שלא אפשר להתעלם ממנו כמציאות המזרח-תיכונית.

משערכת שיקולים זו איבדה העלייה הבלתי ליגלית את חשיבותה היחסית, מן התקופה שלפני המלחמה. היא נעלה בהכרח לעימות עם בריטניה — עימות שבשלב זה היתה בלתי-רצויה למדיניות הציונית. עם זאת, קשה היה לראות את הציונים — ובעיקר לבן-גוריון ולמשה שרת — עומדים בראשן ברור לשלילת העלייה הבלתי ליגלית. כיצד יתקדם מנהיגי התנועה לוטח דרך להצלת יהודים בשעה כה קשה? בכך משום שתירה לעולם הערבים המוסרי-הציוני-כאחד.

השכנה הכלכלי שמקד את הארץ לאחר טרוף המלחמה יתקדם בעקבותיו רבתה האבטלה, קטנו סיכויי הרווחה לעולים וקשה היה לגייס כספים לצרכי העלייה ליגלית.

מדיניות הנאצית טרם המלחמה גרסה גירוש היהודים מלחמה גרמניה הנאצית בעקפיין בעלייה הבלתי ליגלית, את המצב לסבוך יותר בעבור המדינאים הציונים. ההזדוועה על גורלם של היהודים ב"ירייד" ובאזורי הים התיכון לארץ. לעתים נתפרשו כהזדוועה (המובנות על ידי חסדרים שגורמת המלחמה), ובכל זאת ניכר היה שסכנת-האסון כבד מתרגש על רובה של יהדות אירופה. מן גתירו הגרמנים יציאת יהודים מאירופה — זאת אשר-היה לנחש. הם התירו יציאת יהודים מאזורי

סלביה - קלדובו - כלי שתוכל להמשיך בדרכה. הסיבה לכך הייתה העדר אנייה, בעקבות ביטולן של כמה עסקות שדומה להן נסתיימו ב-1939 כי הן כבר נשלבו ביצוע.

תנאי חייהם של העולים המכונים "קבוצת קלדובו", בתודשים הראשונים של 1940 היו קשים. החורף הקר והשיי הייה בצפיפות ובחוסר מעשה גרמו לסבל ולמתח רב. פעמיים ביקרו חברי המוסד את הקבוצה בקלדובו, ובכל פעם חזרו בהרגשה כבדה ובכישות למצוא פתרון להמשך הדרך.

רכישתה של ה"דאריין" הייתה איפוא קרן אור ותקווה בעבור פליטי קלדובו, שאותם נועדה לחובל לארץ-ישראל. הכספים שקיבל המוסד מן הגוינט לקניית האנייה נמסרו לו מתוך ביטחון שבכך יפתור גורלם הקשה של אנשי קבוצת קלדובו. ואולם, עוד טרם הוכשרה הספינה לחובלת העור לים, ובעת חיזוק שלדה - מכרה חברי המוסד לבריטים: המכירה נתבצעה באמצעותם של שני חברי ההגנה, יהודה ארזי ודוד הכהן, שטיפלו מטעם המחלקה המדינית של הסוכנות בפעולות השיתוף עם בריטניה. תמורת האנייה קיבלו 15 אלף לירות שטרלינג.

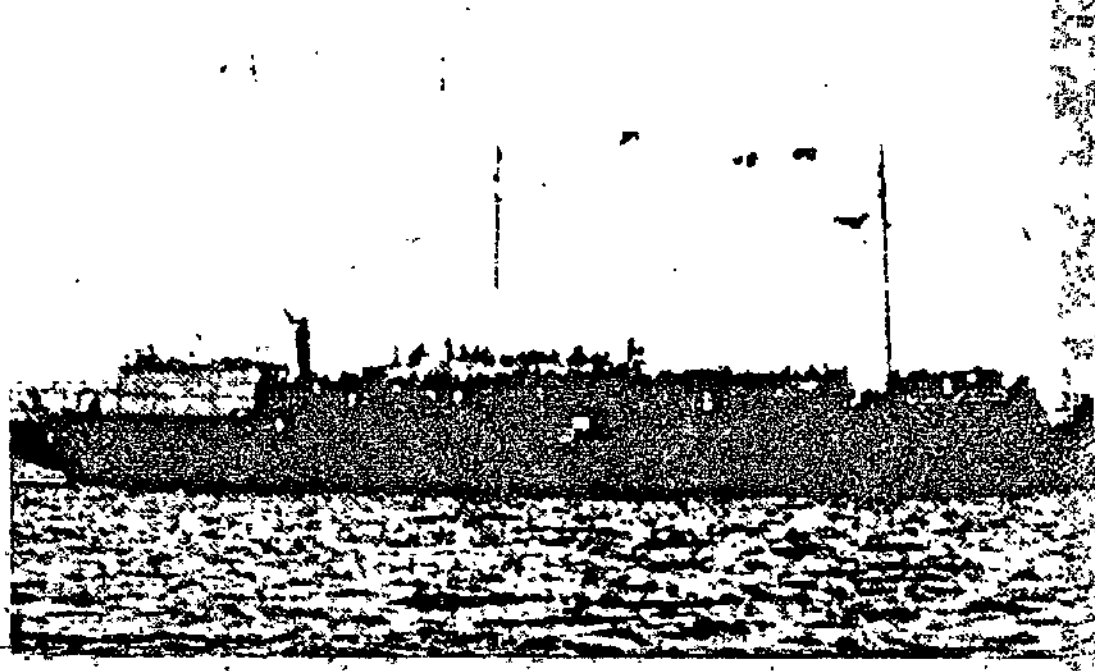
הכינוע נמכרה אנייה שהושגה בעמל הבכל כך, והייתה כה נחוצה, לאויב העיקרי של עלייה ב?

ביוני 1940 הצטרפה איטליה למלחמה לצד גרמניה. הסכנה לשיט בים התיכון גברה, והוא הוכרו כאיזור מלחמה. אנשי המוסד בארץ לא האמינו שבתקופה זו ניתן יהיה להמשיך בפעולות העלייה, ובישיבה של ראשי המוסד הוחלט להקפיאן לפי שעה. פעולי המוסד באירופה, ובעיקר שמריה צמרת ומושה אגמי שנמצאו באותונה ועקבו אחר הכנת האנייה, לא הסכימו עם החלטה זו. אגמי מיהר לנסוע לארץ כדי להביא לשינוי החלטה. הדבר לא עלה בידו; ימים מספר לאחר שהגיע לארץ נעשה צעד נוסף - והאנייה נמכרה לבריטים (יולי 1940). המוסד חזקו לכסף לא יכול היה להרשות לעצמו להחזיק באנייה אם מפעל העלייה פסק, טענו חברים במוסד שעסקו גם בפעולות שיתוף, מת עוד

היא אחת "דאריין 2", מדגים אתה בעייתיות גורלה העלייה בתקופת המלחמה ואת גורלה במלחמה 1941 הגיעה לנמל חיפה אנייה, ועל גליה בלתי ליגלים - "דאריין 2". הייתה זו שהייתה דגל כנמי, ושהייתה רשומה על שמו של הלייה ב, חבר בית השיטה שמריה צמרת. בכספי המוסד באביב 1940, ונרשמה על שמו שהיה בעל דרכון אמריקני. צמרת בונה הקרוי בשל דרבנו זה.

נעשתה בעת שממשלת יוון אסרה על הפצת עלייה ב, ואף אסרה העברת שימוש לאותות נוסעים. לפיכך יכול היה לבצע את הים שהיה ניטרלי בסוגייה זו, והיה אזרח צמרת קנה את "דאריין" מידי איש שם יווני וקן קדמו לקנייה חיפושים נרחבים וכמעט חוק האניות היווני, שנסתיימו בלא כלום. כמה חתם לכן (מרס 1940). נתבטלה ברנע האחרון של אנייה תורכית גדולה. המוסד הפסיד גם בבטול הלא צפוי של העסקה התורכית, ומצבו החוקי ביותר. למרות זאת לא רצו שמריה צמרת ואיש כפר גלעדי, שליח החלוץ באוסטריה ופעיל יוון, על רבישת האנייה היוונית. היא מצאה חן באותה טובה ויציבה וקתאימה. לצרכי המוסד. על קשרים עם הגוינט וציוני אמריקה כדי לגייס גם לפישה, ועד אז (לאחר ששילמו מקדמה) היו זו האנייה העוגנת בנמל מדי יום ביומו, ומתבונני נערה בתקווה רבה.

השטר הדבקו בתקופה זו לאנייה היוונית עד כדי עסקה מצפונם, ובעיקר על משה אגמי, גורלה של עלוסייה הודים מאוסטריה, גרמניה וצכייה, שיצאה מת הדרך באוקטובר 1939 ונקלעה לנמל קטן ביוגר

העמור חיפשו חברי המוסד והשיתוף אנויות, לצרכי
לוחם חבלה עם הבריטים. פעולות משותפות כאלה נראו
בעינינו כמיוחד לנוכח מדיניותה של ההנהלה הציונית
היוספה זו, ואמונתה ששיתוף הפעולה עם בריטניה יתרום
למדיניות הספר הלבן.

שי ההגנה שבו להשתמש בה

האנייה שנמכרה לבריטים נשארה רשומה על שמו של
המוסד שמריה צמרת מטעמי נוחות בלבד. הדבר לא
אנה בעינינו, כאשר חברי ההגנה ופעילי המוסד פעלו בעת
עונה אחת הן בענייני עלייה ב' והן בענייני השיתוף עם
בריטניה; המחשבה על ניגודי אינטרסים לא הטרידה אותם
קופה זו.

בתחילת יולי - אוגוסט 1940 לא השתמשו הבריטים
אנייה, למרות שהעבירוה לאלכסנדריה; ואילו השיט בים
יזכור לא פסק. גורלה של קבוצת קלדובו המשיך להעיק
לחברי המוסד לעלייה ב', ותבע פתרון. אנשי המוסד
הגנה החליטו לתמוך בשימוש ב"דאריין", שהרי אנייה
זוהי בטלה ממילא, וכנראה לא הייתה עדיין תכנית מעשית
ודקה בעבורה. כך הוחלט להעביר את בינתיים את אנשי
קבוצת קלדובו לארץ ישראל... להחלטה זו היו שותפים
גם דוד הכהן ויהודה ארזי, מאנשי השיתוף וחברי
ההגנה. הם עזרו להעביר את האנייה מידי אנשי הכיון
ב"טי באלכסנדריה לידיה של יהודה בראוניסקי איש
מוסד. שיצא לקושטא לביצוע המשימה של העלאת אנשי
קלדובו על ה"דאריין".

התמרון נתארך יתר על המידה. קשיי מימון ופעילות
עלת פתס לאנייה בקושטא עיכבו את הספינה במלל זה
חדש לערך (אוקטובר 1940). גם לאחר שהאנייה הגיעה
לאלכסנדריה (גמל רומני בים השחור) כדי להכשירה להובלת
עולים - נתגלו קשיים ועיכובים. בנובמבר 1940 הפליגה
ה"דאריין" מקונסטנצה לקושטא, כשעל סיפונה למעלה
מאה עולים בעלי סרטיפיקטים. הללו עברו בקושטא
למדינת אחרת, שבה המשיכו בדרכם לארץ ישראל. מסע זה
לפתור קשיי מימון וזיילות שפקדו את פעילי המוסד.
האנייה שהתה בקונסטנצה עוד כשלושה שבועות, ואז
לעליה בכוח 160 פליטים יהודים מפולין וחלוצים מרומי
הת. בראשית דצמבר עשתה ה"דאריין" את דרכה לסולונה
מל. בשפך הדנובה והים השחור) כדי לקבל את פליטי
קלדובו, שאמורים היו להגיע לשם. קבוצת פליטי קלדובו
לדגיע אל ה"דאריין". האנייה המתינה לעולים -
שנא.

מסתבר שהיו קשיים טכניים ואחרים בהעברת הקבוצה
לסולונה. ולחץ דיפלומטי בריטי הופעל על
שד החוץ היוגוסלבי למנוע את יציאת הקבוצה. אך יותר
לחיבל בעבודתו של המוסד חוסר האמון של האתראים
הפליטים בקהילה היהודית ביוגוסלביה. באותם
ימי הגיוש ודיעות על טבעותה של ספינת עולים בימת
ה"דאריין" (סלבודר) ופיצוצה וטביעתה של אנייה אחרת.
לחיפה ("פטריות"); האם יהיה זה מעשה אתראי לשלוח
לחברי הקבוצה למסע כה בלתי בטוח, אשר נתעבב כבר
למים רבים! מסקנתם של הפעילים ביוגוסלביה, ובראשם
מח. שפיצר מזכיר הקהילות היהודיות, הייתה שלילית.
ה"דאריין" עשתה, אם כן, את דרכה חזרה לקונסטנצה
לדצמבר 1940, כדי להעלות על סיפונה עולים אחרים.
עלתה על שרטון, ורק במאמצים רבים חולצה ממנו.

שוב צריך היה לחכות בקונסטנצה לתיקון האנייה ולהעלאת
העולים.

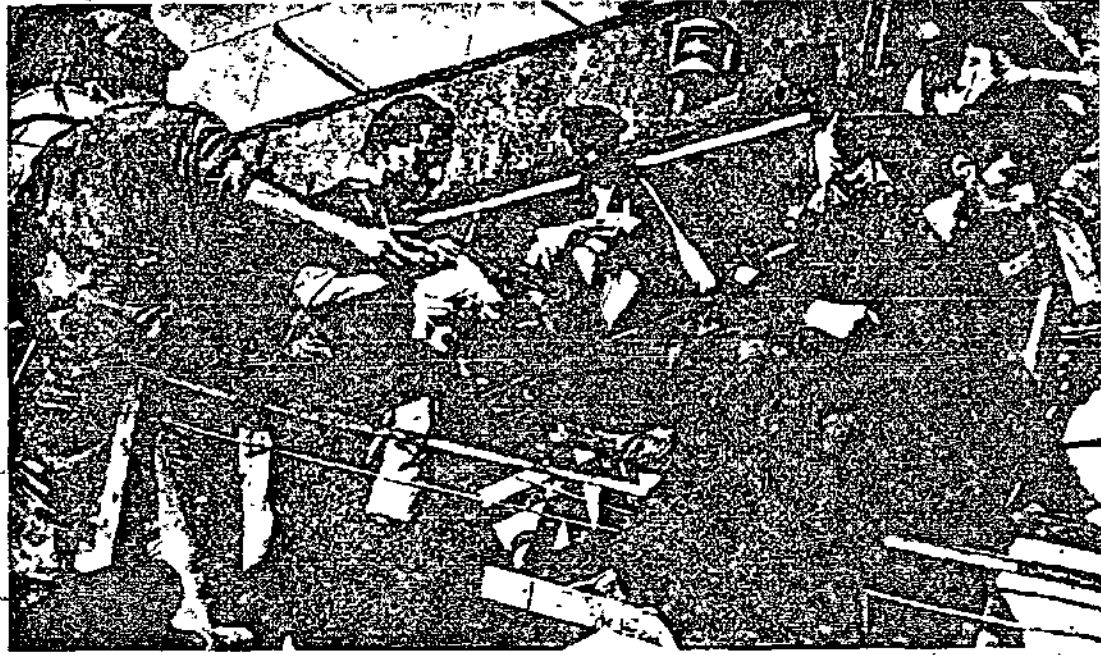
דומה שהגורל לא נטה יחסד לאנייה, שתקוות כה רבות
תלו בה בעת רכישתה. אך בכך לא תמו תהפוכות גורלה.
בעת שחכתה ה"דאריין" לפליטי קלדובו, ובעיקר בחודש
שלאחר מכן, התערור ויכוח נוקב באשר לעדה של הספינה.
הוויכוח התנהל בין אנשי המוסד לבין דוד הכהן ויהודה
ארזי שיצגו את אנשי השיתוף. הם תבעו להחזיקה לידם.
האנייה נמכרה לבריטים ושייכת להם, טענו; עתה נזקקו לה
לפעולות חבלה בדנובה ובבלקן, שיעשו הבריטים במשותף
עם אנשי ההגנה. לפעולות אלה נודעה חשיבות רבה, סברו
הכהן וארזי. פעילי המוסד בקושטא, ובעיקר יהודה בראוני
נסקי, סירבו להוריד מן האנייה את 160 העולים שבבר היו
על סיפונה. לא הועילו נימוקיהם של אנשי השיתוף, מברקים
מראש ההגנה אליהו גולומב שסייע בידם, ודברי נציגים
בכירים מן המוסד שהגיעו לקושטא. אנשי המוסד לא
הסכימו להוריד את העולים, כיוון שבכך היו עלולים לחרוץ
את גורלם למוות, והמשיכו בארגון העלייה.

ה"דאריין" עלתה על סיפונה עולים נוספים ברומניה
ובבולגריה, וביום פלישת הגרמנים לבולגריה - עזבה את
נמל ורנה בדרכה לקושטא. שם עלו עליה כמה עשרות
מניצולי ה"סלבודר" שטבעה, והם המשיכו בדרכם לארץ.
האנייה, שהשתייכה כבר לבריטניה, הובילה עולים בלתי
ליגלים - אמנם, לא את אלה שלמענם נרכשה - והחתימה
אותם בנמל חיפה. הבאים היו אמורים להיות מגורשים
למאוריציוס ולחצטרף לכאלפיים העולים שכבר שהו שם
בגירוש. אך עולי ה"דאריין" הוחזקו במחנה המעצר בעת
לית עד קיץ 1942, ולאחר מכן שוחררו בקבוצות קטנות -
ומספרים נוכח ממכסת רשונות העלייה לארץ...

בסיפורה של ה"דאריין" בולט סבך הקשיים והבעיות של
עלייה ב' בתקופת המלחמה.

האנייה הצילה 789 איש, ובניהם 40 מניצולי הד
"סלבודר", הצלה סמלית ובעלת משמעות מיוחדת. אולם
בדרכה של האנייה חברו מכשולים רבים דווקא מתוך
התנועה הציונית וההגנה. מכשולים אלה לא נבעו מהתנג
דות לעלייה ב', כמו מהמאזשה שיש לתת עדיפות פוליטית
לפעולות אחרות. פעולות שיתוף אלה, הרגיעו את עצמם
המדינאים, יובילו בסופו של חשבון להצלה נרחבת ואמי
תית של יהודים. אך לא כך פעלה המציאות הן ביחס
לפעולות האחרות והן ביחס להצלה הנרחבת. אותם יהודים
שיצאו את אירופה - ניצלו; ואילו מרבית יהודי אירופה,
ובניהם אנשי קלדובו, שלא הגיעו אל ה"דאריין", הושמדו.
האם מותר היה לתלות את העלייה הבלתי ליגלית אך ורק
בהחלטותיהם של המוסדות והמנהיגים הציונים? מצד שני,
כאשר דחפה המציאות הקשה באירופה יהודים נושאים
לעלות על ספינות רעועות, גם כאשר לא היו נציגי המוסד
לעלייה ב' או המרכז לעלייה שיוכלו לסייע בידם - נסתיימו
מאמציהם לא פעם באסון. לעתים קרובות היה גורלם רע
נמר גם אם ניצלו, וקיוו אנשים שסיימו את חייהם ואת
תקוותיהם בין גלי היס.

הדרמטי והטרגי שבכל סיפורי העלייה הוא סיפור גורלה
של האנייה "סטרומה". אנייה זו הפליגה מרומניה באמצע
דצמבר 1941 ועליה 769 עולים. "כולם ירדו למצולות ים"
לאחר שהייה של למעלה מחודשיים בנמל קושטא בתנאי
חיים קשים ומשפילים. היה זה ב-23 בפברואר 1942.

חוקי אחר לפעולות העשרה והעלייה, וזאת תוך ניצול מורכב ומעודד של אינטרסים מוליטיים שונים כשאלת היהודים. מדינות הכלקן, שפזלו לעבר המעצמות הדמוקרטיות בשלב זה, יכלו לראות כסיוע להוצאת יהודים "אליבי" לאחר שתסתיים המלחמה, וזוה ניתן היה לתמרן. הביון הנריטי שהיה צמא לאינפורמציה מהימנה על מדינות הבלקן ותנועות הרמנים, יכול היה לראות בעולים יהודים מקור טוב להשגת האינפורמציה וניתן היה להשוך אותו לסייע לעלייה בן זאולו תימצא גם דרך להשיג תמיכה אמריקנית בפעולות אלה, חשבו מדינאים ציונים, ורכך להרחיב את מקורות הסיוע היהודים שבראשם עמד הגווינט האמריקני.

באלה תימרנו אנשי המשלחת הארץ-ישראלית כקושטא. הם לא בחלו גם בעבודה עם בלקרים שואפי בצע, סוכנים כפולים ואחרים שיכלו לעזור בהשגת רשויות יציאה, אמות, או בהעברת מכתבים וכספים לגולה. דרכה של המשלחת הייתה רצופה כשלונות כל שניסו בענייני העלייה ב-1943 — לא צלח בידם. הספקנים בארץ-ישראל חשבו שאין סיכוי להגיע לתוצאות חיוביות. אולם אנשי המשלחת, שהיו קרובים לאיזור החורבן וחשו בו יותר מאלה שבארץ — לא יכולים היו לוותר.

בשנת 1944 החלו מאמצי המשלחת ואנשי המוסד לעלייה בי לשאת פרי. ממרס ועד אוגוסט 1944 יצאו שמונה אמות עולים מרומניה, ובהן כשבעת אלפי ניצולים יהודים.

עוד טרם חלפה המלחמה בכל אירופה, הביט המדינאים הציונים שעלייה בלתי ליגלית שוב הופכת לחיות מכשיר מרכזי של המדיניות הציונית. עם שהרור הבלקן נשלחו חברי המשלחת, ביניהם חברי המוסד, לארגן עלייה בלתי ליגלית מן הריכוז היהודי הראשון "שהשתחרר" — רומניה ובולגריה.

בבן נפתח השלב הבא של מאבק עלייה בן הידוע בשם העפלה, שעינקרו לאחר תום המלחמה.

ישת ה"סטרומה" ולאחר מכן הוסיפו יהודים ואירופה בסירות קטנות ורועועות. הם הגיעו לחופי איטליה עדות לגורלם הנורא. של יהודי אירופה. גורשו לרדת לחוף כאשר לא היו להם אשרות קניות. אחרים, שספינותיהם נטרפו, נכלאו בשטרה בתורכיה. בואם ללא הרף, אם כי בקבוצות עשרות, דחק במדינאים לעשונו למען פליטים הרוצים לצאת. העובדות הקשורות בהשגחה אירופה נתפסו כאיטיות מבעיתה בקרב המנהיגים ואנשי היישוב. ובאיטיות זו הם צעדו גם לשינוי בנושא עלייה בי.

מפנה מקומה להעפלה

נמלאו התקוות שתלו המדינאים הציונים בשי"ח עם הבריטים, החל שידוד המערכות. בחלוף היישוב בארץ את משמעות גורל יהודי אירופה ולץ לעזרתם. אלא שאז מצא עצמו הסר אוניס מוכפי שהיה בתקופה שלפני המלחמה. את כל רעה וההצלה צריך היה לעשות במסגרת פעולות המדיניות, ואלה דחו את הפניות אליהן. כיצד לתמרן כדי ליצור קשר, לסייע ליהודי אירופה, עלייה בלתי ליגלית במסגרת של העדר מדיניות המעצמות הדמוקרטיות?

1944: נעשה מאמץ יישובי להגיב, ולו חורבן יהדות אירופה. פעילי העלייה ושלחי יצרו לקושטא ויצרו בה "משלחת ארץ-ישראלית" להוצאה. המשלחת יצגה את כל חוגי היישוב. ללמוד מלקחי העבר, ולגבש דרכי עבודה שבה לא נצל סיוע ישיר או עקיף של בריטניה, תורכיה ובלקן. הגרמנים לא התירו עוד יציאת יהודים, והתירו יצירת קשר עמו. צריך היה למצוא קצה

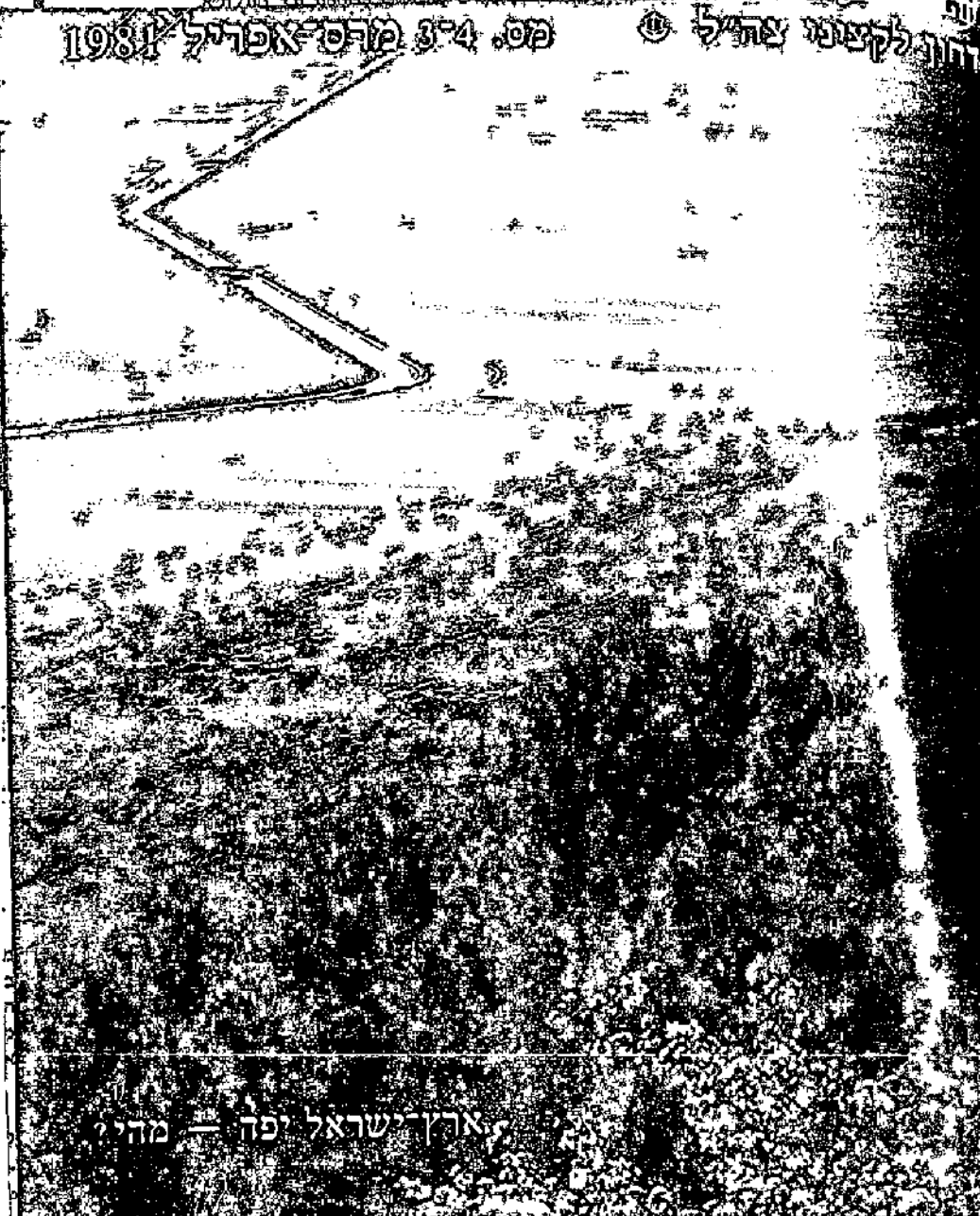
העורך: שמואל סטמפלר
סגנית עורך: שפרה רוזה
עורך גרפי: שלמה לוי
עיצוב השער: יצחק קאופמן
בניית חוברת זו סייע יחיאל כהן
מען המערכת: ד.צ. 01013, צה"ל.
המערכת אינה עוסקת בהפצה
מנייה והפצה:

הוצאת מטכ"ל / קצין חינוך ראשי

כרך 28 / מס. 3-4
מרס-אפריל 1981

מס. 3-4 מרס-אפריל 1981

החומר לקצין צה"ל

ארץ ישראל יפה — מדי

